

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2020

MARAGA: 70

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 21.

PFESESANI

1. Vhalani siatari heli nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni SONGO lingedza u vhala bammbiri lothe. Tolani Thebuļu ya Zwi re Ngomu kha siatari li tevhelaho ni swaye nomboro dzo disendekaho kha bugu dze na guđa riwaha uno. Vhalani mbudziso idzo ni koneha u nanga dzine na tama u fhindula.
3. Bammbiri heli lo vhumbwa nga KHETHEKANYO NN:

KHETHEKANYO YA A:	Nganea	(35)
KHETHEKANYO YA B:	Dirama	(35)
KHETHEKANYO YA C:	Nganeapfufhi	(35)
KHETHEKANYO YA D:	Vhurendi	(35)

4. Fhindulani MBUDZISO MBILI dzo fhelela u bva kha khethekanyo MBILI DZINWE na DZINWE.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

5. Thomani KHETHEKANYO INWE na INWE kha siatari LISWA.
6. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa uri u ni thus.
7. Tevhedzani ndaela dzo riwalwaho mathomoni a KHETHEKANYO INWE na INWE nga vhuronwane.
8. Nomborani phindulo dzanu kokotolo sa zwe mbudziso dza nomboriswa zwone kha bammbiri la mbudziso.
9. Ndangatshifhinga yo anganyiwaho: Shumisani minetse i re henefha kha 60 kha KHETHEKANYO INWE na INWE.
10. Nwalani nga vhudele nahone zwi no vhonala.

ZWI RE NGOMU

Siatari ili li do thusa vhalingiwa kha u nanga mbudziso dzine vha todou dzi fhindula vha songo vhuya vha vhala bammbiri lothe.

KHETHEKANYO YA A: NGANEA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganea ye na guda.

NOMBORO YA MBUDZISO	MARAGA	SIATARI
1. <i>U tshila ndi u vhona</i>	18	5
2. <i>U tshila ndi u vhona</i>	17	6
3. <i>Ho dina one</i>	18	8
4. <i>Ho dina one</i>	17	9

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha dirama ye na guda.

5. <i>Findinkodo</i>	17	11
6. <i>Findinkodo</i>	18	13

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha nganeapfufhi dze na newa.

7. 'Dokotela wa mukhuwa nandi'	17	15
8. 'Wo mu nonela'	18	16

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

9. 'Mundende wa vhana'	18	18
10. 'Thingothendeleki'	17	20

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Itani luswayo kha khethekanyo dze na fhindula dzone.

KHETHEKANYO	MBUDZISO	MBUDZISO DZI TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO ✓
A: Nganea	1–4	2	
B: Dirama	5–6	2	
C: Nganeapfufhi	7–8	2	
D: Vhurendi	9–10	2	
PFESESANI: Ivhani na vhutanzi uri no fhindula mbudziso u bva kha khethekanyo MBILI fhedzi.			

KHETHEKANYO YA A: NGANEA**MBUDZISO 1: *UTSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe***

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

'Hafhu uyu a si musidzana wanu?'

'Vha songo twa vha tshi khou mmbudza vhułaphalapha. Ndo vha vhudza nda ri ndi do lifshedza. A hu na muthu ane a nga rwa Mashudu a ri ha nga do lifhedzwa. 'Mashudu u ralo a tshi khou isa phanda na u foda. 'Vhodokotela, vha humbule, khamera heyi i na zwinepe zwe nda foda vhe na Maria wanga. Hafhu vhone vha muthu muhulwane nga maanda hafhano Venda. Zwine nda do ita ndi u tou rumela haya mafhungo avho na Maria wanga kha vha dziguranna. Vha dziguranna vha do lwela haya mafhungo sa khuhu dzi tshi lwela nzie. Vha do wana matshelo vho tou pharwa phanda ha dziguranna dzothe dza shango helino, na vha seli vha do zwi vhala zwauri dokotela muhulwane nga maanda Venda o wanala a tshi khou ita zwithu zwe bvaho na Maria wanga.'

'Ni nga si tou nnyita-vho nga u tou ralo Mashudu.' Mpho u amba mafhungo aya a tshi humbula zwine zwa nga mu bvelela. Arali mafhungo aya a bviswa kha guranna, mudi wawe u do pwashea, dzina lawe li do tshinyala, tshirunzi tshawe tshi do tsa.

'Zwino uri hezwi zwithu zwi si itee', Mashudu u isa phanda na u amba 'vhone vhunga vho nkhakhela nga u rali, vha do di mpha-vho masheleni a zwigidi zwivhili, riwaha muñwe na muñwe, u swika i tshi vha mitanu; naho tshelede i sa do fhodza mbilu yanga, yone-vho i do di ri thoyoyo zwituku.'

- 1.1 Bulani fhethuvhupo ho buliwaho mafhungoni e na vhala. (1)
- 1.2 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha Mashudu na Maria. (2)
- 1.3 Mafhungo e na vhala a tana Maria sa muthude? (2)
- 1.4 Khuđano i re afho mafhungoni ndi ya lushakađe? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.5 Vhudipfi ha Mpho mafhungoni aya ndi vhufhio? (2)

- 1.6 Ndi zwifhio zwine muñwali a tama ri tshi guda kha mafhongo a re afho n̄tha? (2)
- 1.7 Mafhongo a iyi bugu a khou bvelela nga tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.8 Masiandaitwa a no kwama Mpho nga mulandu wa u sa fulufhedzea kha mufumakadzi wawe ndi afhio? (2)
- 1.9 Ni vhona kuambele kwa Mashudu kha Mpho ku tshi ḥanganedzea kha lushaka? Tikedzani phindulo yanu. (3)
[18]

NA

MBUDZISO 2: *U TSHILA NDI U VHONA – RN Madadzhe*

Vhalani mafhongo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA B

Mpho o sala o ḥalela sa la thavhani a tshi di ri khamusi Phophi u do vhuya. Mbiti dzawe dzo vha dzo no fhela lwe na u mu rwa o vha a sa do mu rwa. Vha ambi vhone vho vha tshi ri a nga si tsha lu vhea afha mudini wa Mpho. Ndi hone liñwe ḫuvha Mpho a tshi humbula uri dali ha vhabebi vha Phophi. Ano mađuvha munna u tou ḫiambela, hafhu na mbila yo kundwa mutshila nga u rumela. 5

'Naa ndi nnyi ane a khou khokhonya?' Vho-Liedza vha vhudzisa mbudziso iyi vha tshi nga vho ḫalelwa zwiñku, hanefha hune muthu wa hone a tshi khokhonya a tou nga a sa wisa na mihangammbwa? Vha ya vha vula vothi.

'Kha vha vule nga u ḥavhanya, ndi ḥuwe na musadzi wanga!'

Vho-Liedza vho mbo di zwi ḫivha zwauri muambi uyu ndi Mpho. Vhunga muthada yo vha yo ḫitika nga vothi, vho ri vha tshi tou vula vothi, ya mbo di tou wela nga ngomu nduni nga dzithumbu ye phasha! Izwi ndi zwiniwe-vho, a si zwiniwe-vho ngani? Hu na mukwasha a no dzhena nduni ya makhulu nga u tou wa? Halwa hothe ha mbo di bva. 10

'Hee Phophi! Idani na mađi na labi ni phumule tshika heyi ya munna wañu.'

'A nga vha munna wanga a mpandamedza nga bang?' 15

- 2.1 Bulani dzina la muambi wa mafhungo a re kha phara 2. (1)
- 2.2 Ndi mini two tutuwedzaho Mpho uri a ye ha vhabebi vha Phophi? (2)
- 2.3 Mafhungo e na vhala a bveledza tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani. (2)
- 2.4 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho no li livhanya na two bvelelaho buguni. (2)
- 2.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

Khonani ya Mashudu ndi ...

- A Dzwaini.
- B Dugudzha.
- C Ndatiso.
- D Vho-Liedza. (1)

- 2.6 Talutshedzani two bvelelaho kha thasululo ya bugu iyi. (2)
- 2.7 Ndivho khulwane ya munwali afha buguni iyi ndi ifhio? (2)
- 2.8 Nga kuvhonele kwañu, ni vhabebi tsheo yo dzhiwaho nga Maria ya u funana na vhañhannga vhavhili yo tea? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 2.9 Inwi ngavhe ni khonani ya Mashudu, no vha ni tshi nga mu eletshedza zwifhio siani la thaidzo dzine a vha nadzo? (3)

[17]

MBUDZISO 3: *HO DINA ONE* – Sharon Mbedzi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha nganea ye na guda.

Vhalani mafhundo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

'Zwa uri duvha lothe ili ndo vha ndi mushumoni ni khou zwi hangwa a thi ri? Dzimani phasela heyo ndi khou todou tavhanya nda edela.' Vha khou ralo Vho-Olga vho ita na u ru dela Ngeletshedzo mato.

'Hezwo zwine vha khou ita zwi vhidzwa u pfi u kandekanya pfanelo dza vhaiwe mme anga. Nahone mafhundo a si na musi nne a thi a funi. Lu vhe lu lwa u fhedza 5 vha tshi khou mmbudza mafhundo nga tshifhinga tsha musi ndi tshi khou vhona thelevishini, u fhedza a pinika milenzhe a vhea tshanda kha tshitefu a sedza hangei kule.

'Nwananga muthihi fhedzi, ni a divha zwine na khou tshilisa zwone a zwi khou ntakadza na luthihi. Duvha linwe na linwe ndi dzulela u la mbilu nga inwi. Ni do 10 litsha lini vhunde nwa ra thusana kha mabindu aya e khotsi anu vha ri sia nao?'

'Zwa u la mbilu vha khou tou funa, vha khou hangwa uri nne ndo no aluwa lune nda vho tou dikhethela ndila ya vhutshilo. Vhone kha vha sedzane na two vhalinganaho mukegulu.'

'U bva kale ndi dzulela u ni vhudza uri londani zwe mu ne wa nu vha zwi sia. Ngavhe 15 ni tshi zwi divha zwa uri vho tambula hani u swika vha tshi vha na haya mabindu no vha ni tshi do a thogomela. Zwi divheni uri khotsi anu vho lovha hu hone vha tshi khou humbula u tou dibadela kha mushumo hoyu mungafha.'

- 3.1 Bulani fhethu hune mafhundo a khou bvelela hone. (1)
- 3.2 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha Vho-Olga na Ngeletshedzo. (2)
- 3.3 Mafhundo e na vhala a tana Ngeletshedzo sa muthude? (2)
- 3.4 Khudano i re afho mafhungoni ndi ya lushakade? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.5 Vhudipfi ha Vho-Olga mafhungoni aya ndi vhufhio? (2)

- 3.6 Ndi zwifhio zwine muñwali a tama ri tshi guda nga mafhongo a re afho n̄tha? (2)
- 3.7 Mafhongo a iyi bugu a khou bvelela nga tshifhinga tshifhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 3.8 Masiandaitwa a no kwama Ngeletshedzo nga mulandu wa u sa thetshela mme awe ndi afhio no sedza zwa vhubindudzi? (2)
- 3.9 Ni vhona kuambele kwa Ngeletshedzo na mme awe ku tshi tanganedzea kha lushaka? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- [18]

NA

MBUDZISO 4: *HO DINA ONE* – Sharon Mbedzi

Vhalani mafhongo a tevhelaho a bvaho kha nganea ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

'Hoo, na mathomoni ndo vha ndo no zwi pfa ni tshi amba vhanna vha hashu. Hu tou vha hu uri nne ndo no dowela u fara tshelede nnzhi lune ndi pfa hu tshi nga ndi u nkolela nga malamba e na fhulufhedzisa one. Vhoiwe todani muñwe ane a do lupfesesa holwo luambo.' Ndi Ngeletshedzo we a ralo o sedza Musuku mañ a tshi nga o bonywa.

5

A thi ri malamba a elana na vhundeme ha zwine muthu a divha zwone. Ndi ngazwo ro ri vhone vha do vha vha tshi khou shuma vha vha tshi khou isa pfunzo dzavho phanda. Kani a si zwone Osborn?' Musuku u khou ralo o sedza Osborn.

Osborn: 'Muhumbulo muhulwane ndi wonoyo, Vho-Gwede vha kondelala vha do fhedza vho dzhena tshikolo vha wana hoyo mushumo une **wa do vha phumula mabiko vha fushea!**' 10

'Na zwauri riñe ri khou zwi itiswa nga vhutama vhu re vhukati hashu. Arali zwi si vhe izwo ndi musi ro tou ita khungedzelo. Ili fhungo Vho-Gwede vha khou li pfa?' U khou ralo Musuku zwi tshi vho thoma u mu vhavha uri thuso hei Ngeletshedzo ha khou i vhona.

15

'Naa zwauri heñi fhungo a li khou vhuya la dina. U humbelwa u thuswa wa dzeniswia tshikolo. Mudzimu ha todi u vhone riwana wawe a tshi tambula hafha fhethu.' U khou ralo Osborn o sedza Ngeletshedzo.

- 4.1 Bulani dzina ḥa muambi wa mafhungo a re kha phara 1. (1)
- 4.2 Ndi mini zwo ḫutuwedzaho Musuku na Osbon kha uri vha thusenye Ngeletshedzo? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 4.3 Mafhungo e na vhala a bveledza tshipida tshifhio tsha puloto kha nganea ye na vhala. Tikedzani. (2)
- 4.4 Talutshedzani ḫifurase ḥlo swifhadzwaho no ḥi livhanya na zwo bvelelaho buguni. (2)
- 4.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḥnekedzwaho.
- Khonani dza Ngeletshedzo ndi ...
- A Sibongile na Veronica.
 B Sibongile na Bra Zakes.
 C Osbon na Veronica.
 D Osbon na Musuku. (1)
- 4.6 Ḫalutshedzani zwo bvelelaho kha thasululo ya bugu iyi. (2)
- 4.7 Ndivho khulwane ya muñwali afha buguni iyi ndi ifhio? (2)
- 4.8 Nga kuvhonele kwañu, ni vhona tsheo yo dzhiwaho nga Ngeletshedzo ya u hana thuso nga khonani dzawe i ya muthu o thanyaho? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 4.9 Inwi ngavhe ni khonani ya Ngeletshedzo, no vha ni tshi nga mu eletshedza zwifhio no sedza u sa funzea hawe? Tikedzani phindulo yanu. (3)
 [17]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

35

KHETHEKANYO YA B: DIRAMA**MBUDZISO 5: FINDINKODO – TT Mudau**

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha idzo dzi re afho fhasi dzo disendekaho kha dirama ye na guda.

Vhalani mafhuno a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

DE WIT:	(Vha mbo takuwa) Vhahashu, ḥamusi ri ni divhadza zwauri ri khou bva tshothe kha muvhuso wa mbuelano ya lushaka, une wa vha muvhuso wo rangwaho phanda nga lihoro la Madimokirati. (Hu pfala phosho na miuvhho)	5
MUTHU ZWAWE 1:	Ngani zwino? Tsha kale-kale?	
DE WIT:	Ri khou litsha u shuma kha muvhuso hoyu nga nthani ha uri ndayotewa yo rwelwaho ṭari mulovha, i khou amba uri i do fhelisa muvhuso wa mbuelano kha khetho dzi daho. Zwino riñe ro vhona zwi khwiñe u tutshela khabinethé heyi uri ri fhate lihoro lashu u itela u lugisela khetho dza matshelo. (Ha pfala phosho)	10
MUTHU ZWAWE 2:	Tshete! Kha ri pfe!	
DE WIT:	Riñe ri khou tama Madimokirati vha tshi vhusa nga vhothe, vha do kona u vha na vhudifhindleli kha zwithu zwothe. Ro vhona uri mihibulo ine ra i ṭahisa kanzhi avha vhavhusi na riñe a vha i ṭanganedzi, re ndi khwiñe u bva khazwo. Tshinwe hafhu, riñe a ri khou bva hafha kha khabinethé ri na maya wa u thutha, riñe ro diimisela u fhata.	15
MUTHU ZWAWE 3:	Iyo 'swart gevaar?'	20
DE WIT:	Zwo raloho ro zwi kaidza. A zwi tsha dovha zwa bvelela.	
RAMAFHUNGO:	Ndi tshini tshine lihoro la lushaka la do ita?	
DE WIT:	Riñe arali ra nga dzhia shango, nndwa dza KwaZulu-Natal dzi do fhela fheli. Vhugvhenga na hone ri do vhu fhelisa. Riñe ri na vhutala havhuđi ha u kona u dzima mulilo wa bulayo.	25

5.1 Bulani fhethu hune aya mafhuno a khou bvelela hone. (1)

5.2 Sumbedzani zwithu zwine mahoro a khou fhambanelo zwone. (2)

5.3 Vhuimo ha De Wit ndi vhufhio kha lihoro line a vha khalo? (2)

5.4 Muanewa mupikisi kha iyi bugu ndi nnyi? Tikedzani phindulo yanu. (2)

5.5 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

Mafhungo ayo e na vhala a wela kha tshipida tsha ...

- A khudano.
- B u gonya ha mafhungo.
- C thasululo.
- D fhethuvhupo.

(1)

5.6 Ndi ngani u bva ha vhathatu vha Who De-Wit kha muvhuso wa mbuelano zwi tshi khou takadza vhathetshelesi? (2)

5.7 Mihumbulo ya vhatshena a i khou tanganedzwa phalamenndeni. Tshiitisi ndi mini? (2)

5.8 Ni a tendelana na na muhumbulo wa De Wit wa u fhelisa nndwa na vhugevhenga? Tikedzani phindulo yanu. (2)

5.9 Inwi ni a tendelana na u dibvisa ha lihoro la vhatshena kha muvhuso wa mbuelano? Tikedzani phindulo yanu. (3)

[17]

NA

MBUDZISO 6: FINDINKODO – TT Mudau

Vhalani mafhungo a tevhelaho a bvaho kha dirama ye na guda uri ni kone u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho. Vhulapfu ha phindulo yanu vhu do langwa nga tshivhalo tsha maraga dzo avhelwaho kha yeneyo mbudziso.

TSHIBVELEDZWA TSHA F

COETZEE: (E ethe) Ula muloro wo fhela. Makomonisi o dzhia shango. (U mbo hoha fola lawe zwonezwone). De Wit asuyu na matata awe. U nga sa muthu a songo fhendaho saikholodzhi ya murema. Kha miuwaha ya mahumi maña yo fhiraho, lihoro lino lo kundwa nga u takula tshiimo tsha murema. Nthani ha zwezwo, a re murema a tsikeledzwa o 5 tsikeledzwa. Zwino murema o divhofholola, a re mutondovhedzi u ri kha murema, 'Idani ndi ni ise zwisimani zwa madj a difhaho.' Tsilu ndi line la nga tenda hezwo. (Hu pfala u omiba-omba). Ndi nnyi zwino vhusiku honovhu? Matshelo ndi fanela u vhonana na De WIT. Ndi 10 vhonana u nga ... (U pfala ipfi) (U mbo isa ndevhe) Nga ngomu! (Hu dzhena De Wit)

DE WIT: A tho ngo dela manzhi.

COETZEE: Amba zwe wa dela zwone. (U a mu furalela)

DE WIT: Khezwi u tshi sedza thungo?

COETZEE: Wo rengisa lushaka lwa Mavhuru. Wo khakha zwinzhisa. 15 Muafurikanere o ri vhea hafhalo e na ndivho.

DE WIT: Coetzee, u khou kalaha.

COETZEE: Arali nne ndi tshikalaha, iwe mathina u vha u tshi khou yafhi? Kani nne ndi tshikalaha iwe u vha mutukana?

DE WIT: Mphe kofi ndi nwe.

COETZEE: A hu na kofi ine mudzia u rengisa lushaka a do i nwa. Ngoho, kofi yanga a u nga i wani. Ipfa hafha, ita zwine wa ita, nne ndi khou bva tshotho kha polotiki. Ndi toda u awela.

20

- 6.1 Bulani lihoro line vhatshena vha khou amba afha vha wela khalo. (1)
- 6.2 Sumbedzani uri muloro une Coetzee a ri wo fhela ndi ufhio? (1)
- 6.3 Khudano kha bugu iyi i khou vhangwa nga mini? (2)
- 6.4 Ni vhonana avha vhatshena na vhatshena vha tshi do dovha vha konana? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 6.5 Coetzee ni mu vhonana e muthu wa mvumbode? (2)

- 6.6 Ndi vhafhio vhan^e vha khou ^disa khaedu kha vhatshena? Tikedzani phindulo yaⁿu. (2)
- 6.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ⁿekedzwaho.
- Maanda ane vharema vha vha nao o ita uri vhatshena vha ...
- A fhate lihoro lavho.
 B andane na vharema.
 C fhandekane.
 D vha lange phalamennde. (1)
- 6.8 Talutshedzani tsho ^tu^twedzaho vharema uri vha thome lihoro lavho. (2)
- 6.9 Muhumbulo muhulwane wa mafhungo a bugu iyi ndi ufhio? (2)
- 6.10 Ndi zwifhio zwe na vha ni tshi nga eletshedza vhatshena no sedza mafhungo a polotiki? Tikedzani phindulo yaⁿu nga mbuno tharu. (3)
 [18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 35

KHETHEKANYO YA C: NGANEAPFUFHI**ZWA VHUTSHILO – NA Milubi na LL Mafenya****MBUDZISO 7: 'DOKOTELA WA MUKHUWA NANDI' – NA Milubi**

Vhalani mafhundo a tevhelaho uri ni kone u fhindula mbudziso dzi a tevhelaho.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

U bva afho Louw a mbo di ita lunzili lwa uri a vhidzelwe dokotela wa mukhuwa. Sisita Mawela na ene a si tende-vho. A ri dokotela a hu na muñwe nga nn̄da ha onoyu o telwaho ḥeneli ḫuvha. Onoyu ndi dokotela Konani.

Dokotela Konani a tshi vhona mafhundo a tshi khou kond̄a a tshi ya, a mbo di livha ha suprithenndede. A tshi swika a mu ḫalutshedza a tshi khou humbulā uri sa 5 mukhuwa-vho, u ḫo amba na mukhuwa wa hawe a pfectesa.

Suprithenndede na ene ndi u mbo di ḫanutshela dokotela Konani. A ri a ḫigudise mulayo wa u amba na mukhuwa zwavhuđi. A tshi isa phanda a ri nahone sibadela itsho lufuno lwa makhuwa ndi lwone lu no fanela u bveledzwa lu si lwawe. U fhedza afho suprithenndede a mbo di doba lutingo a rwela muñwe wa madokotela a 10 makhuwa uri a ḫe a thuse mufumakadzi wa Louw.

Dokotela Konani a tshi vhona zwi tshi vho shuniwa nga iyi ndila a mbo di doba bammbiri a mbo di ḫwala luniwalo lwa uri u khou dibvisa tshothē kha itsho sibadela. A dzhia luniwalo lwa hone a lu latela phanda ha suprithenndede.

- 7.1 Bulani fhethu hune mafhundo e na vhala a khou bvelela hone. (1)
- 7.2 Mafhundo e na vhala a ḫana tshipida tshifhio tsha puloto. (1)
- 7.3 Sumbedzani vhushaka vhu re hone vhukati ha Vho-Louw na muthu we a diswa sibadela. (2)
- 7.4 Tsho vhangaho khudano buguni iyi ndi mini? (2)
- 7.5 Ḫalutshedzani mvumbo ya Dokotela Konanai no ḫisendeka nga zwo bvelelaho buguni iyi. (2)
- 7.6 Sumbedzani zwo bvelelaho kha thasululo ya nganeapfufhi iyi. (2)

7.7 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḥekedzwaho.

Vho Louw vho olwa sa muanewa ...

- A Mupikisi.
- B Dendele.
- C Mulutanyi.
- D Murwelahotho.

(1)

7.8 Thero ya nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)

7.9 Inwi ni vhona muiwali wa nganeapfufhi iyi o kona u bveledza tshipida tsha uri sia muyani sa ḥodea ya nganeapfufhi? Talutshedzani. (2)

7.10 Arali no vha ni kha nyimele ye dokotela Konani a vha e khayo hu nga tshifhinga tsha zwino tsha dimokirasi no vha ni tshi nga ita mini? Tikedzani phindulo yanu. (2)

[17]

NA

MBUDZISO 8: 'WO MU NONELA' – LL Mafenya

TSHIBVELEDZWA TSHA H

'Inwi ngoho tshelede a si hone vhutshilo lini. Vhoinwi vhañwe ni songo pfumaho khezwi ni tshi khou diphinā. Nne ndi khou borea ngoho. Vhonani ndi bva Isirael ndindothe. No no zwi pfa ngafhi zwenezwo. Hezwo zwithu zwi a dzhenisa muthu milingoni i si na vhukono.

Hafhu nne ndi tshe mutuku ndi kha di ḥoda vhududo ha munna. Humbulani u khou nnyita mukegulu ni a divha. Duvha liniwe na liniwe u sokou pfa mme a Funi. Ndi a pfi mme nga ene. Zwino ndi nnyi ane a do mmbidza nga dzina kana nga kuniwe kuvhidzele-vho? Nne ndi khou neta ndi do vhuya nda dzhena milingoni.' 5

'Thathani, muthu ndi a tou di takadza, arali na twa no dzula no lindela muiwe muthu a tshi ni takadza ni do fa ni tshe no lindela. Nne ni khou vhuya na vhona ndo lindela muthu lini. Hone arali nne ndo vha ndi na tshelede i no nga yanu ndo vha ndi sa do dinalea lini. Mitshini yo vha i tshi do nn̄divha. Nne nazwino nda pfa ndo qinetela ndi ya hodelani mitshinini. Ndi nga zwi pfa nga u dibora. Kani ri a tuwa rothe? Ndi amba ngauri ni nga di vha ni sa athu ya.' 10

8.1 Bulani dzina la muthu ane a khou borea mafhungoni a re afho nthā. (1)

8.2 Ndi mini tsho itisaho uri Humbulani a si vhe na tshifhinga na mufumakadzi wawe? (2)

- 8.3 Sumbedzani mat̄hakheni a nganeapfufhi iyi. (2)
- 8.4 Bulani fhethuvhupo na tshifhinga tsha mafhungo e na vhala afho nthā. Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 8.5 Talutshedzani mutualadzi wo swifhadzwaho no u livhanya na zwe na vhala afha. (2)
- 8.6 Thero ya mafhungo a nganeapfufhi iyi ndi ifhio? (2)
- 8.7 U vha na tshelede a zwi ambi u diphinā. Tikedzani likumedzwa ili nga zwi bvaho kha nganeapfhufhi iyi. (2)
- 8.8 Kuhumbulele kwa Thathani na kwa Mukatshelwa ku fhambana hani siani la u ditakadza? Talutshedzani. (2)
- 8.9 Thoho ya nganeapfhufhi iyi: 'Wo mu nonela' Ni vhona yo tea naa? Tikedzani phindulo yañu. (3)
[18]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 35

KHETHEKANYO YA D: VHURENDI***SHOTHODZO – TN Pholi na TK Mkansi***

Kha iyi khethekanyo, mbudziso dzi bva kha zwirendo zwi tevhelaho:

- 'MUNDENDE WA VHANA' – TK Mkansi
- 'THINGOTHENDELEKI' – TK Mkansi

Fhindulani mbudziso DZOTHE kha zwirendo zwe na newa.

MBUDZISO 9

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUNDENDE WA VHANA – TN Pholi

1	Mudzi wau fhala,
2	Vhasoli vhau zwila,
3	Tshilidzi na dakalo wo nea,
4	A u na tshilidzi, u a thutha.
5	He iwe tshelede ya mundende wa vhana!
6	U thusa wo fara thamu ngani?
7	Vha ngafhi vhomukene vho tika mavu nga khana,
8	Vha tshi vha bebe vha sa pfuki gole,
9	Mbulaise i no tshidza yeney!
10	Ndo humbula mundende wa vhana,
11	Tshikolo nda litsha bugu,
12	Nda phasa tsha riwana tshikolo,
13	Ndo fhurwa nga iwe mavhulaise!
14	Pfunzo ya bugu kheila,
15	Yo shavha ya shavhesa,
16	Iwe mundende wo ndendemedza,
17	Mano a u a ganedza tshothe.
18	Mundende wa vhana wee!
19	U mukwengweledzi-muungeledzi,
20	Tshelede mudisa zwililo,
21	Wo ndzudza fhasi ndo dzudzea sa matari.

- 9.1 Tshirendo itshi tshi amba nga ha mini? (1)
- 9.2 Bulani tshiga tsha u vhala tsho shumiswaho kha mutaladzi wa 5 ni ńee na mushumo watsho afho tshirendoni. (2)
- 9.3 Vhudipfi ha murendi kha itshi tshirendo ndi vhufhio? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 9.4 Ndi figara ifhio ya muambo yo shumiswaho kha mutaladzi/vese 13? Ni bule na Ńhalutshedzo ya hone. (2)
- 9.5 U ya nga vese 7 na 8, ndi mini tshi vhangaho lufu afha tshirendoni? (2)
- 9.6 Khanedza ine ra i wana kha vese 9 ndi ifhio? (2)
- 9.7 Ndi ngani murendi o litsha tshikolo tsha bugu? (2)
- 9.8 Ńhalutshedzani zwine vese 20 ya amba zwone. (2)
- 9.9 Nga murahu ha u vhala tshirendo itshi, ni vhona mundende wa vhana u na zwivhuya kana zwivhi? Tikedzani phindulo yanu nga zwi bvaho tshirendoni. (3)

[18]

NA

MBUDZISO 10

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

THINGOTHENDELEKI – TN Pholi

- 1 Ndi vhangana we wa vha leludzela vha takala?
- 2 Ndi hungana he wa hu leludzela ra pembela?
- 3 U fha₄ hafha, wa thutha hafho.
- 4 U ḫavhanya sa lupenyo vhai!
- 5 Tshilengo a si tshau,
- 6 Tshikolo ndo kundiswa nga iwe,
- 7 Mushumoni ndo thathiswa nga iwe,
- 8 Mbingano yanga yo pfuvhiswa nga iwe,
- 9 Thingothendeleki, iwe mutendeleki.
- 10 Mitodzi yanga ḫamusi khei,
- 11 A ū i sedzi, u dzula wo fulela,
- 12 U khou di thutha, ha thuthea,
- 13 U khou ḫi fha₄ ha fha₄tea,
- 14 Thingothendeleki, vhabebi vhau vha ngafhi?
- 15 Mmbudze, ndi vha vhudze vha tevhele ḫwana wavho.

- 10.1 Ipfī: 'Vhabebi' afha tshirendoni kha vese 14 ḫo imela mini? (1)
- 10.2 Hafha tshirendoni hu na u lila, zwi bviselwa khagala nga ipfī ḫifio? (1)
- 10.3 Topolani vese i no sumbedza uri ḫingothendeleki dzi swika huṁwe na huṁwe. (1)
- 10.4 Bulani zwithu ZWIVHILI zwine ḫingothendeleki dza khakhisa vhathu khazwo no sedza tshitanza 2. (2)
- 10.5 Ndi zwifio zwine ḫingothendeleki dza bveledza no sedza vese 3. (2)
- 10.6 Sumbedzani tshikimu tsha raimi tsha tshitanza 1. (2)
- 10.7 Vese 4 i bvisela zwifio khagala malugana na ḫingothendeleki? (2)

10.8 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho.

Libulazwithihi la thingothendeleki ndi ...

- A thelefounu.
- B thelefekisi.
- C thingokhwalwa.
- D thelegirafu.

(1)

10.9 Muhumbulo muhulwane wa tshirendo itsi ndi ufhio? (2)

10.10 Inwi ni nga eletshedza hani vhashumisi vha thingothendeleki uri vha dzishumise nga ndila ya u vhulunga matshilo avho. Tikedzani nga mbuno THARU. (3)

[17]

**THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA D:
MARAGAGUTE:**

35
70